

Л.М. Онофрійчук

асистент кафедри ансамблевої гри

та естрадного мистецтва

Вінницького державного педагогічного

університету ім. М. Коцюбинського

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЛЯЛЬКОВОГО ТЕАТРУ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

У пропонованій статті розглядається історичний розвиток театру ляльок та специфіка його впливу на художньо-творче виховання особистості.

Ключові слова: *лялька, ляльковий театр, театральна гра.*

В статье исследуется исторический опыт художественно-творческого воспитания с помощью театрального искусства кукол, особенности внутренних связей разных видов художественной деятельности и специфика их влияния на познавательные потребности личности.

The article exposes aspects of history development of puppet theatre and specific of the influence artistic education of personal. Puppet-play as one of forms of creation is based on understanding of child's psychology, internal state, individual features of children.

Key words: *puppet theater, drama play.*

Мистецтво лялькового театру має багате історичне минуле і в сучасний період використовується як фактор художнього виховання дітей та юнацтва. Оскільки ігрова діяльність є природньо близькою юним акторам, театральна лялька виступає споріднюючим елементом між грою та реальним життям, збагачує життєвий досвід, формує уяву та розуміння засобів мистецтва у художньому відображенні дійсності.

Метою даної статті є визначення виховної сутності лялькового театру в історичному розвитку та визначення характерних особливостей педагогічного впливу театральної ляльки на особистість.

Загальновідома істина, що першим театром у житті дитини можна вважати театр ляльок. Зауваження К. Станіславського про те, що для дітей потрібно грати так само, як і для дорослих, тільки краще, говорить про необхідність справжнього, професійного мистецтва.

Засновник Ленінградського театру ляльок Є. Деммені підкреслював, що “театр ляльок – це перш за все театр педагогічний, де більшість глядачів набувають свої перші театральні враження, театр, вплив якого на дитину входить у комплекс загально-виховних завдань суспільства” [69, 33].

Виникнення та становлення театру ляльок як виду мистецтва вивчали дослідники А. Авдєєв, О. Греф, А. Демосфенус, О. Казиміров, Ю. Кужель, А. Куліш, О. Кисіль, В. Перетц, Н. Смирнова, Й. Федас, А. Федотов та ін.

Лялькова гра, про яку відомості сягають корінням ще за шістнадцять століть до Різдва Христового, на думку А. Авдєєва, виникла в епоху анімістичної культури людства і до нашого часу має міцний зв’язок зі всім таємним і магічним, поєднуючи в собі цілий комплекс програм дій. Як зазначає О. Кисіль, театральна гра за участю ляльок найширше розвинулася в Греції та Римі і була тісно пов’язана з релігійними обрядами на честь бога Діонісія, комедіями Аристофана. В історичних джерелах називається ім’я першого давньогрецького ляльководи – Потейна [117, 153].

Поступово ляльки з первісного зображення божества, з предмета поклоніння перейшли в категорію забав, ставши виразниками народного гумору: в Італії – Пульчинелло, у Франції – Полішинель, у Бельгії – Чанчес, в Англії – Панч, в Росії – Петрушка, в Сенегалі – лялькові герої Рама і Шила та ін. Скоморохи вимовляли за дерев’яних акторів свої кумедні, часом цинічні, жарти і розповсюджували ляльковий театр у всій Європі.

У свій час М. Бахтін показав, “що існує певна єдина сміхова культура, де сміх несе світоспоглядальний характер, розкриває “іншу правду” про світ,

робить наше уявлення про нього більш багатогранним. ...Завдяки сміху як засобу вічного відродження театр ляльок живе у віках. Комізм, представлений у спресованій, стислій формі, збільшує ефект його впливу у багато разів”. Театр ляльок, як підтверджує багатовікова історія, “призначений для того, щоб втілювати “світ крізь сміх” [143, 58].

Досліджуючи історію аматорського театру на Україні, можна відзначити, що колядні ігри з вирядженими, проводи Маланки, весняні хороводи, свято збору врожаю, осінні, зимові хороводні та весільні дійства – усі ці форми дійства відкривали широкі можливості для всебічного вияву народної сценічної творчості. Учасники свят і розваг виголошували вірші, сатиричні монологи й діалоги, створювали коротенькі комедійні імпровізаційні сцени, виконували театралізовані сюжетні видовища, що будувались на застосуванні масок, перук, гриму, реквізиту. Виконавці перевтілювалися в образи певних персонажів дійства, створюючи на основі варіантного тексту, певного фіксованого сюжету яскраву, дотепну виставу.

Розвиток народного сценічного мистецтва відбувався завдяки мистецтву скоморохів – неодмінних учасників кожного народного свята і ярмаркових розваг. Однією з найпопулярніших форм видовищ за участю скоморохів був ляльковий театр з головним персонажем Петрушкою. Відомо, що скоморохи, петрушечники, мандрівні музиканти будували свої виступи з урахуванням настрою та реакції глядачів, які не тільки очікували від них чогось нового, цікавого, але й ставали активними співучасниками дії. Згодом лялька, яка одягалася безпосередньо на руку актора і не мала ніяких додаткових пристосувань для управління нею, отримала назву ляльки-петрушки на честь героя старовинних народних лялькових видовищ.

В Європі ляльками користувалися під час світських і духовних вистав. Пізніше ці дві галузі лялькового театру поєдналися і поширилися під загальною назвою “вертеп”. Походження та історію українського вертепу досліджували Л. Архимович, О. Білецький, Б. Голдовський, М. Грицай, М. Йосипенко, Є. Марковський, Й. Федас, І. Франко та інші дослідники.

Традиційний вертепний спектакль у той період складався з двох дій: в основі першої була різдвяна містерія на тему народження Христа й переслідування його Іродом, друга дія містила у собі народно-побутовий зміст. У народному вертепі проводилася ідея боротьби добра і зла, життя і смерті.

Вертепна п'єса складалася з інтермедій, здебільшого комедійного характеру, які були мало пов'язані єдиною сюжетною лінією і ґрунтовані на усній народній творчості: побутові, сатиричні сценки, гумористичні оповідання з "імпровізованими дотепами і жартівливими витівками", ілюстровані народно-пісенним та танцювальним матеріалом. Головні персонажі інтермедій: Запорожець і Солдат, Дід і Баба, Дяк та Шинкарь та ін. Хоча з появою професійного українського театру вертеп починає втрачати своє значення, сутність його не зникає – гостросатиричний елемент пізніше перейшов у перші спроби української народної драми.

З вертепами виступали на ярмарках, міських та сільських майданах у святкові дні. Авторами та виконавцями (ляльководами, співаками, інструменталістами) вертепного спектаклю були учні братських шкіл, а згодом і студенти Києво-Могилянського колегіуму. Під час різдвяних канікул вони ходили по містах і селах України невеликими групами: з ними завжди була переносна сцена-скринька, потрібний театральний аксесуар, ляльки. Крім ляльководів у цих трупках завжди був невеличкий хорівий, а іноді – інструментальний ансамбль, що супроводжував спектакль співом і музикою.

Отже, можна підкреслити самобутність і оригінальність вертепного лялькового театру завдяки використанню різних видів народної творчості – лялькової гри, музики, пісень, танців тощо. Вертеп виник у народі і на кожному етапі свого розвитку відображав певні суспільно-політичні обставини в Україні. Ґрунтуючись на джерелах народної музично-поетичної творчості, він дав початок багатьом формам українського професійного театального мистецтва.

Прогресивні педагоги вітчизняної дореволюційної школи шукали нові шляхи розвитку дитячої театральної самодіяльності. Потенційні можливості українського самодіяльного театру розкриваються в працях видатних українських педагогів та громадських діячів І. Франка і Б. Грінченка. Їхні праці присвячувалися насамперед народному театру, але висновки мали важливе значення і для дитячого лялькового театру щодо репертуару, який повинен нести моральний зміст, формувати естетичні оцінки, облагороджувати смаки, виконувати просвітницьку функцію.

Великого значення театральній грі дітей надавала С. Русова. Видатний педагог вважала шкільний театр важливим засобом національного виховання. Радила використовувати для інсценування народні казки, деякі твори Панаса Мирного, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького. На думку С. Русової, шкільні вистави повинні “надавати якнайбільш краси і в самому творіві, і в обставинах декоративних, щоб впливати на естетичне почуття дітей і робить, утворюють враження різними засобами, – надавати цільної художньої краси” [198, 116].

Ідеї та погляди передових громадських діячів, педагогів, письменників певною мірою знайшли своє втілення у родинному вихованні в сім’ях прогресивної української інтелігенції, зокрема в самодіяльному домашньому театрі. В такій атмосфері здійснювала сімейне виховання Олена Пчілка, яка турбувалася про духовний розвиток своїх дітей, створивши ляльковий театр, де були поставлені спектаклі “Коза-Дерева” М. Лисенка, “Кармелюк” О. Пчілки.

У 1919-1920 роках зростає увага української педагогіки до самодіяльного дитячого театру і театру ляльок як засобу виховання. У праці Митруся (Дмитра Соловєя) “Дитячий театр” (1919) звертається увага на те, що “вистави виховують у дітей почуття краси, збільшують їхні знання, впливають на розвиток у їх пориву до добра та правди й дають змогу якнайкраще виявити їхні природні здібності” [72, 2].

Видатни українські театральні діячі А. Соломарський, Г. Козинцев підкреслювали виховну та облагороджуючу роль шкільного театру ляльок. Сценічне мистецтво, вважали вони, психологічно близьке до дитячої гри. Здатність до перевтілення дає змогу не кривлятися, а подумки ставити себе в становище іншої людини, і саме діти здатні дуже швидко переходити від дійсності до ролі, яку вони розігрують.

До видатних подій 20-х років можна віднести створення експериментального театру ляльок при сприянні творчого об'єднання українських художників України АРІУ (Асоціація революційного мистецтва України), який розробив перспективну естетичну програму, започаткувавши один з найвідоміших театрів України – Харківський. За спогадами художнього керівника Харківського Всеукраїнського показового театру ляльок, режисера І. Шаховця, актори завжди плідно працювали в умовах експерименту, постійного творчого пошуку. Перед початком спектаклів педагоги театру проводили просвітницьку роботу серед глядачів: розповідали про історію українського театру ляльок, про перших акторів вертепного і петрушечного театрів. Діти в костюмах героїв лялькових спектаклів приймали активну участь у театральних маскарадах. Художники, режисери, конструктори, скульптори театру готували комплекти ляльок, декорацій, п'єси для художньої самодіяльності. Педагоги театру А. Новікова і М. Лекарева створили з постійних харківських юних глядачів “дитячий актив”, який працював разом із ними [58, 121].

Останніми роками вчені-мистецтвознавці і педагоги шукають відповіді на складне запитання: що таке театр ляльок, у чому полягає сила його життєздатності? На думку видатного режисера і діяча театру ляльок С. Образцова, лялька на сцені не вимірює вік глядачів, а являє собою один з видів видовищного мистецтва. Процес оживлення – перетворення неживого в живе – відрізняє мистецтво лялькового театру від видовищ за участю людей-акторів, де здійснюється процес перевтілення. На думку митця, сама лялька іншомовна тоді, коли вона не людина, а метафора людини. Театр ляльок

використовує свою іншомовну силу, типізацію характерів і вчинків своїх героїв. “Якщо цього немає – театр ляльок безпорадний і нікому не потрібний” [157, 98].

Таким чином, ляльковий театр як одна з форм дитячої творчості, де вистави розігруються силами юних вихованців, ґрунтується на розумінні дитячої психології, внутрішнього світу, вікових і індивідуальних особливостей дітей. Сучасний театр ляльок існує у різних формах – як музичний, естрадний, драматичний, лікувально-терапевтичний, але головною його метою в першу чергу є розвиток духовних сил, творчих здібностей і задатків, естетичне виховання кожного учасника дитячого театру.

Література:

1. Голдовский Б. П. Театр кукол Украины. / Б. П. Голдовский, С. А. Смелянская. – Сан-Франциско : Изд-во International Press, 1998. – 274 с.
2. Деммени Е. С. Призвание – кукольник /Деммени Е. С. – Л. : Искусство, 1986. – 199 с.
3. Дитячий театр. Начерк Митруся. – Полтава : Вид-во Полтавської спілки споживчих тов-в, 1919. – 12 с.
4. Кулиш А. П. Истоки театральной куклы / А. П. Кулиш //В профессиональной школе кукольника. – Л. : 1979. – С. 148-154.
5. Михайлова А. Я. Зачем детям нужен кукольный театр? / А. Я. Михайлова // Педагогика – 1995. – № 1. – С. 57-60.
6. Образцов С. В. Что такое кукольный театр? / С. В. Образцов // Что и как в театре кукол? Сб. ст.– М. : СТД РСФСР, – 1990. – 127 с.
7. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова – К. : Освіта, 1996. – 304 с.